

ks. dr hab. Grzegorz Godawa, prof. ucz.
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Kraków, 11.11.2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Agnieszki Paczkowskiej
pt. „Konstruowanie i weryfikacja programu wsparcia dzieci i młodzieży w żałobie.
Badania w działaniu” (s. 482),
napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr. hab. Krzysztofa Rubachy

1. Uwagi ogólne

Hospicjum im. ks. E. Dutkiewicza SAC w Gdańsku jest instytucją, która od wielu lat zajmuje się opieką nad nieuleczalnie chorymi ludźmi. Jego pracownicy tworzą jednocześnie środowisko edukacyjne, które ma duży wpływ na społeczne postrzeganie opieki hospicyjnej oraz szerokiego zakresu problematyki związanej z kresem ludzkiego życia. Działalność ta ma szczególne znaczenie dla podnoszenia świadomości społecznej dotyczącej problematyki tanatycznej, która wciąż posiada cechy tabuizacyjne. Obejmują one nie tylko tematykę śmierci, ale także wynikające z niej konsekwencje społeczne, zwłaszcza żałobę doświadczaną przez dzieci i młodzież, gdyż „swoiste tabu rytuału społecznego związanego z przeżywaniem żałoby dotyka również sierot”¹. Recenzowana praca doktorska wyrasta z działalności gdańskiego środowiska hospicyjnego i wpisuje się w zapotrzebowanie na badania naukowe, które przyczyniają się do zmiany społecznej w postrzeganiu oraz wspieraniu dzieci i młodzieży dotkniętych śmiercią bliskiej osoby. Recenzowany projekt badawczy został dobrze ułożony, zaprojektowany i zrealizowany, dzięki czemu stanowi odniesienie na tyle ważne, że kolejne prace z zakresu śmierci i żałoby, a zwłaszcza projekty wsparcia, będą go uwzględniały.

2. Temat i obszar badań

Temat pracy został sformułowany prawidłowo. Obejmuje on dwa szeroko zakrojone działania, czyli konstruowanie i weryfikację programu wsparcia dzieci i młodzieży w żałobie. Są to działania adekwatne do założonych celów i zgodne z przyjętą metodologią badawczą.

¹ Binnebesel, J., Formella, Z., Katolyk, H. *Tanatopedagogiczny kontekst wielowymiarowości żałoby*, „Białostockie Studia Prawnicze”, 2023, 28(3), s. 237.

5

Dzięki ich realizacji praca wpisuje się w dziedzinę nauk społecznych, ze szczególnym odniesieniem do pedagogiki społecznej, tanatologii, tanatopedagogiki, onkopsychologii, pracy socjalnej i obszaru wsparcia społecznego. Interdyscyplinarne ujęcie omawianej tematyki ukazało ją w kontekście trudu i zmagania się z przeciwnościami, a także satysfakcji z pokonywania wielu ograniczeń w świadomości jednostek i społeczności.

3. Struktura pracy

Praca posiada strukturę, która odbiega od typowego układu prac z zakresu nauk społecznych. Wynika to, jak zauważa Autorka, z założenia, że „praca ma charakter spiralno-cykliczny, odzwierciedlający naturę procesu badawczego” i „zawiera trzy cykle badania, a każdy cykl ma własną strukturę teoretyczno-empiryczną oraz działaniową” (s. 8). Uzasadnieniem tych założeń jest realizacja projektu z wykorzystaniem metody badania w działaniu. Polega ona na łączeniu refleksji i działań, teorii i praktyki oraz prowadzi, poprzez współpracę w zespołach, do osiągnięcia praktycznych rozwiązań ważnych kwestii społecznych. Struktura pracy jest nietypowa, ale posiada swoją logikę. Stworzenie trzech następujących po sobie, ale w dużym stopniu niezależnych cykli badań, uwzględnia porządek chronologiczny i logiczny podjętych działań.

Praca składa się z wstępu, jedenastu rozdziałów ujętych w trzy części, zakończenia oraz załączników. Poszczególne rozdziały zostały podzielone na liczne paragrafy, co było zabiegiem niezbędnym, ale ich graficzne przedstawienie osłabia przejrzystość spisu treści, podobnie jak brak wyodrębnionego w spisie zakończenia.

4. Merytoryczne aspekty pracy

We wstępie Autorka przedstawiła założenia zrealizowanego projektu badawczego, określając jego genezę i koncepcję. Dogłębna znajomość tematyki badawczej przez mgr Agnieszkę Paczkowską jest widoczna w całej pracy. Jej osobiste doświadczenia w pracy hospicyjnej stały się inspiracją do zaprojektowania badań w działaniu, co zostało czytelnie opisane we wstępie. Brakuje w nim jednak odniesienia do dotychczasowo zrealizowanych podobnych projektów badawczych, a także do publikacji teoretycznych w zakresie diagnozy oraz wspierania dzieci i młodzieży w żałobie.

Pierwszy cykl badań w działaniu, dotyczący obszaru społecznego, zawiera cztery rozdziały, które są ułożone według powtarzanego w kolejnych cyklach schematu: podstawy teoretyczne, założenia metodologiczne, projekt zmiany, opis podejmowanych działań i weryfikacja jakości tej zmiany (s. 8). W pierwszym cyklu zaplecze teoretyczne jest ukazane nie na początku, ale dopiero w trzecim rozdziale. Autorka zapoznaje czytelnika z działalnością zespołu Fundacji Hospicyjnej w latach poprzedzających rozpoczęcie projektu

badawczego oraz uzasadnia jego powstanie i rozwój. Pierwszy cykl badań w działaniu, rozpoczęty w 2013 r., dotyczył zmiany rozumienia sytuacji dzieci i młodzieży w żałobie w przestrzeni społecznej. Liczne działania koncentrują się wokół inicjatywy „FDO Tumbo Pomaga”, która posiada kluczowe znaczenie w kategorii zmiany w poszczególnych cyklach projektu.

Drugi cykl badań w działaniu dotyczył poszukiwania sposobów poprawy funkcjonowania dzieci i młodzieży w żałobie. Działania zostały osadzone w kontekście oddziaływań na środowisko przedszkolne i szkolne dzieci osieroconych. Głównym zamierzeniem drugiego cyklu było „przeprowadzanie od 2014 roku cyklu szkoleń dla kadry pedagogicznej, których celem było oswojenie uczestników z tematyką śmierci i żałoby oraz pokazanie sposobów wsparcia ucznia w żałobie” (s. 170). Autorka zrealizowała szereg warsztatów oraz innych działań, które zmierzały do podniesienia wiedzy i umiejętności pracy z dziećmi i młodzieżą w żałobie. Niewątpliwie działania te stanowiły szansę na ważną zmianę w postrzeganiu problematyki żałoby w środowisku edukacyjnym. Były one logicznie zaprojektowane i konsekwentnie realizowane. Doktorantka wykazała się wysokimi kompetencjami i umiejętnościami w zakresie prowadzenia warsztatów, a także dużą refleksyjnością, dzięki czemu podejmowane działania były modyfikowane i dostosowywane do zmieniających się okoliczności oraz potrzeb uczestników.

Trzeci cykl badań obejmował oddziaływania skierowane na osierocone dzieci i ich rówieśników. W moim przekonaniu ten cykl został najlepiej uzasadniony, zaprojektowany i opisany. Posiada też najszerzej przedstawione zaplecze teoretyczne i metodologiczne. Wydaje się, że aby podkreślić znaczenie przeprowadzonych badań dla teorii pedagogiki i pokrewnych dyscyplin korzystne byłoby wyłączenie dwóch ostatnich rozdziałów z zakresu trzeciego cyklu badań i ich wyodrębnienie w strukturze pracy. Treści zamieszczone w tych rozdziałach zasługują na własną przestrzeń, tym bardziej, że są one oparte na teoretycznej i empirycznej eksploracji całego obszaru badań własnych. Stanowią one odniesienie do wielu obszarów edukacji, wśród nich także do tanatopedagogiki, co jest szczególnie istotne ze względu na jej status *in statu nascendi*. Autorka przeprowadza swoistą dyskusję wyników autorskich badań z założeniami i osiągnięciami tej subdyscypliny, przez co przekonuje czytelnika o dobrej znajomości obszaru badań.

W zakończeniu Doktorantka przeprowadza dojrzałą refleksję nad efektami podjętych działań. Dotyczy ona głównie podstawowego założenia metodologicznego, które było oparte na schemacie etnograficznym. Pani Paczkowska słusznie dostrzega braki tego podejścia, zwłaszcza w odniesieniu do klasycznego schematu eksperymentu naturalnego. Ta refleksja

nie jest jednak oznaką niewłaściwego wyboru metodologicznego, przeciwnie – świadczy ona o dogłębnej analizie podjętego tematu. To jeden z przykładów weryfikacji osiągniętych zamierzeń, dzięki której są one poddawane ocenie i modyfikowane. Namysł ten ukierunkowuje na nowe perspektywy badawcze, które niewątpliwie są warte podjęcia w kolejnych projektach naukowych.

Każda praca empiryczna wymaga zastosowania właściwej metodologii. W recenzowanej dysertacji mamy do czynienia z jej niestandardowym ujęciem. Doktorantka zastosowała zabieg metodologiczny, który polega na rezygnacji z wyodrębniania rozdziału metodologicznego, a jednocześnie na umieszczeniu tych informacji w opisie poszczególnych cykli badań. W efekcie struktura pracy doktorskiej dobrze odpowiada charakterowi podejmowanych badań w działaniu, tym bardziej, że pani mgr Paczkowska zawarła we wstępie ich ogólne założenia. Autorka osadziła je głównie w strategii jakościowej, z elementami strategii ilościowej. Kluczowym pojęciem, mającym odniesienie do założeń metodologicznych, jest triangulacja. Doktorantka zastosowała łączenie metod, źródeł, doświadczeń badaczy i teorii, dzięki czemu projekt zyskał na naukowym znaczeniu. Metody zbierania danych są szeroko rozbudowane, a jednym ze źródeł informacji jest pamiętnik Autorki. Ma on znaczenie merytoryczne, bo pozwala na przywołanie doświadczeń sprzed lat, a także symboliczne, bo pokazuje, że Doktorantka dobrze rozumie i stosuje podejście etnograficzne.

Jeszcze raz warto podkreślić zastosowaną wieloaspektową triangulację. Doktorantka z godną podziwu konsekwencją stosuje połączenie metod, źródeł, teorii i doświadczeń badaczy na różnych etapach procesu badawczego. Jest wnikliwa, samokrytyczna i przewidująca, co powoduje, że przyjęte przez nią założenia metodologiczne umożliwiają zebranie interesującego i szerokiego materiału badawczego, jego analizę i przedstawienie wyników.

Pani mgr Agnieszka Paczkowska podjęła się trudnego zadania realizacji badań w działaniu. Zwykle w tego rodzaju podejściach trudno jest utrzymać równowagę między wymiarem teoretycznym a praktycznym. W przypadku recenzowanej dysertacji ta równowaga została zachowana. Realizacja projektu napotkała wiele wyzwań i niełatwych okoliczności. Wymagała pracy zespołowej, a jednocześnie umiejętności samodzielnego planowania działań. Wydaje się, że zaistniałe trudności były traktowane raczej jako wyzwanie niż ograniczenie projektu. Doktorantka zastosowała w swej dysertacji etnograficzny schemat badań, który zakłada czynny udział w życiu ludzi, których dotyczy problematyka badania. Duże zaangażowanie Badaczki wyrażone w pełnym znaczeniu słowa „uczestniczenie” zaowocowało dobrymi efektami. Myślę jednak, że trzeba wyjaśnić czytelnikowi

opublikowanej w przyszłości monografii, jakie były zakresy kompetencji i udziału poszczególnych członków zespołów w poszczególnych etapach projektu.

Należy podkreślić wdrożeniowy wymiar projektu badawczego. Jego beneficjentami jest wiele osób, które doświadczają żaloby lub pośrednio w niej uczestniczą. Nie sposób nie zauważyć, że recenzowana dysertacja jest rzetelnym i dobrze zrealizowanym projektem naukowym. Jednak jego praktyczne znaczenie dla funkcjonowania wielu dzieci i młodych osób, a pośrednio także ich bliskich, nauczycieli i przedstawicieli sektora wsparcia społecznego jest fundamentalne. Na lekturze dysertacji zyskają więc teoretycy myśli pedagogicznej, jak i praktycy.

5. Poprawność językowa

Dysertacja jest napisana starannym językiem naukowym. Autorka ze swobodą posługuje się pojęciami z różnych dyscyplin naukowych. Styl dysertacji wskazuje na stosunkowo dużą dojrzałość naukową, do czego z pewnością przyczyniły się umiejętności zdobyte w czasie przygotowywania publikacji przeddoktorskich.

W pracy można napotkać nieliczne błędy językowe, stylistyczne czy gramatyczne. Niektóre graficzne prezentacje wyników są słabo czytelne (np. rys. 3, s. 161; rys. 7, s. 392). Doktorantka zbyt często używa w pracy sformułowania „cykl badań”. Oprócz uzasadnionych zastosowań tego określenia, warto rozważyć wykorzystanie podobnych pojęć, by uniknąć ich kumulacji, np. jak w przypadku następującego stwierdzenia: „Kolejny cykl drugiego cyklu badań w działaniu (II cykl)” (s. 218).

6. Aparat krytyczny i bibliografia

Aparat krytyczny zastosowany w formie przypisów dolnych zawiera dużą liczbę odniesień do literatury przedmiotu. Przypisy są uporządkowane, a ich zapis jest konsekwentny. Odstępstwo stanowi np. brak dat dostępu w części źródeł internetowych czy odległa czasowo datacja (przypis 331). Występuje brak konsekwencji w zapisie niektórych tytułów publikacji, w stosowaniu odnośnika „por.” czy nru DOI.

Bibliografia dysertacji została opracowana w odniesieniu do poszczególnych cykli badań. Jest to zabieg uzasadniony, jednak jego mankamentem jest trudność w całościowym wglądzie w literaturę przedmiotu. Niemniej trzeba podkreślić, że jest ona obszerna, starannie dobrana i umiejętnie wykorzystana. Autorka sięgnęła do źródeł polskojęzycznych, a także do licznych publikacji obcojęzycznych, zwłaszcza wydanych w języku angielskim. Dzięki temu osadziła swoje analizy w szerokim kontekście, odnosząc się do doświadczeń europejskich oraz amerykańskich. Zapisy bibliograficzne są uporządkowane i kompletne.

7. Konkluzja

Ogólna ocena rozprawy doktorskiej jest pozytywna. Dysertacja napisana przez panią mgr Agnieszkę Paczkowską została poprawnie przygotowana pod względem teoretycznym i metodologicznym, a także została odpowiednio zredagowana. Praca doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz ukazuje ogólną wiedzę teoretyczną Autorki w dziedzinie nauk społecznych, zwłaszcza w zakresie dyscypliny pedagogika. Warto podkreślić wielodyscyplinarny wymiar dysertacji. Rozprawa potwierdza umiejętności Autorki w obszarze samodzielnego i zespołowego projektowania i prowadzenia badań naukowych. Wskazane przeze mnie braki nie podważają wartości recenzowanej pracy. Są raczej uwagami, które warto uwzględnić w procesie publikacji wyników badań.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia, uważam, że dysertacja pani mgr Agnieszki Paczkowskiej spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w Ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65 poz. 395 z późn. zm.) i wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. dr hab. Grzegorz Godawa, prof. ucz.